

Menneskerettighetens plass i fremtidens utviklingspolitikk

Norsk senter for menneskerettigheter

Uten menneskerettighetene forvitrer demokratiet og rettsstaten

Vi står overfor et historisk press på den internasjonale regelbaserte ordenen. Liberale demokratier er på retur og autoritære regimer styrker sin posisjon. Uten å beskytte menneskerettighetene svekkes demokratiet og rettstaten. Demokratiske rettigheter og rettsstatsgarantier er forankret i menneskerettighetskonvensjonene. Det finnes ingen egne internasjonale konvensjoner for demokrati og rettstat. Vanner vi ut arbeidet på menneskerettigheter underminerer vi maktfordelingen, demokratiet og rettsstaten. Bistand til menneskerettighetsarbeid er på denne bakgrunn også en investering i global stabilitet og sikkerhet. Det er derfor en bekymring at bistanden til menneskerettighetsarbeid er redusert over tid. Det bør settes handling bak ord om Norge som en forsvarer av folkeretten og demokratiet, og styrke innsatsen på dette området.

Vendepunkt tar opp flere kriser vi må løse i tiden som kommer. I stedet for å stirre oss blinde på dagens kriser, må vi bygge systemer som tåler sjokk og endring. Når vendepunkt skal konkludere er det lett å gripe til håndfaste parametere som tema og geografi. Det innebærer en risiko for at vi bygger morgendagens bistand på prioriteringer som raskt går ut på dato. Utviklingspolitikken må derfor i enda større grad enn tidligere prioritere tiltak for å bygge demokratisk motstandskraft. Det kan bl.a. gjøres ved å videreutvikle kjernekompetanse på menneskerettigheter og spisskompetanse på hvordan de anvendes i ulike profesjoner. Det krever satsing på kunnskapsutvikling, sterke og uavhengige institusjoner, og en åpen forvaltning. Et langsiktig og strategisk grep er å øke innsatsen på utdanning og forskning innen demokrati, rettsstat og menneskerettigheter.

Norske menneskerettighetsorganisasjoner leverer på resultater

Det er viktig å bevare sterkt norsk faglig miljø på menneskerettigheter.

De norske menneskerettighetsmiljøene er små og utgjør en beskjeden post på bistandsbudsjettet. Likevel oppnås stor gjennomslagskraft fordi de er integrert i den internasjonale menneskerettighetsarkitekturen, fremmer lokalisering gjennom et mangfold av lokale partnere, og gir adgang til aktører som ellers er vanskelige å nå.

Diskusjonen om å prioritere bistanden om de aller fattigste er viktig. Men bistanden må også omfatte målrettede tiltak i mellominntektsland fordi menneskerettighetssituasjonen i stor grad avhenger av politiske forhold, sivilsamfunnets handlingsrom og statlig maktutøvelse – ikke av landets gjennomsnittsinntekt. Mange av de mest alvorlige og systematiske menneskerettighetsbruddene skjer nettopp i mellominntektsland.

Arbeidet for menneskerettigheter og demokrati krever videre langsiktig innsats, fleksibilitet til å kunne justere kursen underveis og vilje og evne til å håndtere risiko. Samspillet mellom academia, sivilsamfunn og multilaterale institusjoner kan utgjøre en merverdi, og er ofte basert på et globalt spleiselag som ikke alltid vises i norske budsjetter. For eksempel når norske organisasjoner bidrar inn i globale prosesser gjennom oppskalering av små initiativ eller bidrar inn i utviklingen av internasjonale normer og standarder. En god forståelse av de ulike aktørenes bidrag, deres samspill og merverdi er dermed nødvendig.

Snu uheldige konsekvenser av bistandsreformen for menneskerettighetsarbeidet

Norsk senter for menneskerettigheter (SMR) ved UiO jobber i skjæringspunktet mellom forskning, politikk og praksis. Arbeidet handler om å omsette forskningsfronten til normer og praksis. Det betyr at vi jobber med kunnskapen og ferdighetene ulike profesjonsgrupper trenger for å respektere, beskytte, og fremme rettigheter. Arbeidet krever kjernekompetanse på menneskerettigheter, og spisskompetanse på bestemte rettighetsfelt og profesjoner. At menneskerettigheter fremheves som tverrgående hensyn er viktig i utviklingspolitikken, men ikke tilstrekkelig. Arbeid med menneskerettigheter vil også fremover kreve spisskompetanse og målrettede tiltak.

Menneskerettigheter og støtte til menneskerettighetstiltak er dessuten politikk og henger nært sammen med den politiske innsatsen Norge gjør overfor enkeltland og i multilaterale fora. Bistandsreformen har ført til større avstand mellom politikk og forvaltning og i dialogen om våre prosjekter med Norad er det liten grad av koblinger til norske politiske prioriteringer. For å lykkes med bistandsreformen er det viktig med tettere samarbeid og informasjonsflyt mellom UD og Norad.

SMR og andre institusjoner med liknende virksomhet passer utmerket til hovedlinjene i Vendepunkt-prosjektet for en ny norsk utviklingspolitikk om kunnskap, resultater og oppskalering. Dessverre passer vi foreløpig dårlig i NORAD-systemet, og Norge kan miste mye av det som finnes av forskningsbasert kompetanse på implementering av menneskerettigheter. Det er viktig å passe på at bistanden ikke strømlinjeformes til døde,

vi trenger en “økologi” på menneskerettighetsfeltet med både små og store aktører for å sikre uavhengighet, fleksibilitet, faglig tyngde og innovasjon i norsk bistand.

Ut over menneskerettighetsposten er det svært begrensede muligheter for offentlige universiteter til å søke bistandsmidler som ikke utelukkende retter seg mot forskning. Norads utlysninger på kap.post 152.70 (menneskerettigheter) har så langt bare vært rettet mot sivilsamfunnsorganisasjoner, og mot arbeid med menneskerettighetsforsvarere, selv om Stortinget gjennom st.prp. 1 har fastslått en rekke prioriterte områder for midlene. Det vil etter SMRs syn være svært uheldig om Norad fremover bevarer så smal innretting av bruken av menneskerettighetsposten. For å nå målene Stortinget har satt for bevilgningen vil SMR fremheve viktigheten av at ikke bare frivillige organisasjoner tilgodeses gjennom tildelinger på kap.post 152.70. Fremme av demokrati og menneskerettigheter skjer best i et samspill der sivilsamfunn, akademisk, multilaterale organisasjoner og stater bidrar med sine ulike fortrinn.

Tematiske innspill

SMR jobber innen fire spesifikke rettighetsfelt; religion og menneskerettigheter med spesielt fokus på tros og livssynsfrihet, rettsstat, menneskerettighetsutdanning, og menneskerettigheter og næringsliv.

Menneskerettighetsutdanning. Kunnskapssektorens rolle i utviklingspolitikken

Det er viktigere enn noensinne at norsk utviklingspolitikk styrker støtten til høyere utdanning. Norge trenger sterke fagmiljøer og kolleger i utviklingsland som kan bidra med forskningsbasert kunnskap om hvordan motkreftene for menneskerettighetene kan bekjempes. For å lykkes må det investeres i kunnskap, mennesker og institusjoner over tid. SMR jobber med menneskerettighetsutdanning på universitetsnivå og ser at akademikere med god menneskerettighetskunnskap blir målbærere for akademisk frihet. I en tid der friheten til å skrive, undervise og delta i en demokratisk debatt innskrenkes, og ulike aktører forsøker å etablere egne, svekkede tolkninger av menneskerettighetene, er menneskerettighetsutdanning på universitetsnivå en viktig prioritering. De akademiske fagmiljøene SMR samarbeider med er ressurser vi ikke har råd til å svekke. Samarbeidet gir oss dessuten kompetanse, perspektiver, nettverk og fornyelse som vi helt avhengig av for kunne ta del i den globale kunnskapsutviklingen.

Demokratiet, rettsstaten og voldsmonopolet

Måten staten utøver voldsmonopolet sitt oppleves i mange samfunn som et hinder for demokratisk deltagelse og utfoldelse av menneskerettigheter fordi militæret, politiet og sikkerhetstjenester ikke opptrer i tråd med rettsstatsprinsippene.

Siden 2011, har SMR jobbet med norsk politi for å overføre kunnskap og ferdigheter til land i Asia, Afrika, Sør-Amerika, Oseania og Europa. SMR har bidratt til å få på plass en internasjonal standard for politiavhør og etterforskning i form av en FN-manual og Mendezprinsippene, som er forankret i flere resolusjoner, og som implementeres i mer enn 50 land. Den norske støtten til arbeidet har vært relativt beskjeden fordi spleiselaget internasjonalt er stort. FN-organisasjoner, OSSE, Europarådet, den Afrikanske Unionen, EU, og Organisasjonen av amerikanske stater har sammen med en stor koalisjon av sivilsamfunnsorganisasjoner bidratt til en oppskalering av implementeringen av de internasjonale avhørsprinsippene på en skala som ingen av oss forventet.

Etter hvert som etterspørselen oversteg kapasiteten ved SMR sikret vi samarbeid med britisk politi som forut for Norge utviklet etterforsknings- og avhørsmetodikken norsk politi tok til seg på 2000 tallet. Sammen med norske kolleger har britiske instruktører bidratt til å utvikle instruktørkorps som ikke bare tar ansvar for opplæring og utdanning i egen jurisdiksjon, men også i naboland. Brasiliansk politi og fagfolk trener kolleger i Sør-Amerika og Karibia, indonesiske fagfolk og politi trener kolleger i andre land i Sørøst Asia, ukrainsk politi og påtalemyndighet kurser kolleger på Balkan. Prosjektet trekkes frem fordi det eksemplifiserer hvordan enkeltinnsatser kan oppskaleres og dra nytte av samspillet mellom multilaterale organisasjoner, akademia og sivilt samfunn, med utviklingsland selv i førerretet. Samtlige prosjekter omsluttet av et verdensomspennende nettverk av forskere, eksperter og praktikere slik at forskningsfundamentet styrkes, fornyes, og ny praksis utvikles. Blant de mest spennende utviklingsfeltene finner vi nye måter å etterforske kjønnsbasert vold på, og bedre veiledning på betydningen av sårbarhet, og hvordan den kommer til uttrykk i avhør og etterforskning. Resultatene hadde ikke vært de samme uten en norsk støtte i bunnen som både anerkjente behovet for langsiktighet og fleksibilitet, men også akademias unike rolle i utviklingen og implementeringen av globale standarder og innsatser.

Religion og menneskerettigheter med spesielt fokus på tros- og livssynsfrihet

Tros- og livssynsfrihet er en grunnleggende menneskerettighet som er under press globalt. Denne retten er ikke bare truet av autoritære regimer og ekstremistiske bevegelser, men også gjenstand for en bevisst politisering, der religion og livssyn brukes som verktøy for å

fremme nasjonale, ideologiske eller sikkerhetspolitiske agendaer. Geopolitisk ser vi at stater bruker «vern av religion» eller «kamp mot blasfemi» til å legitimere innskrenkninger i ytringsfrihet, opposisjon og sivilsamfunn, og at konkurrerende tolkninger av religion – både innenfor og mellom religiøse tradisjoner – skaper konflikt om hvem som skal få definere «rett» tro og praksis. Dette bidrar til en systematisk svekkelse av rettigheter i både utviklingsland, mellominntektsland og høyinntektsland. Tros- og livssynsfrihet svekkes når stater og andre aktører bruker lover, politikk og sikkerhetstiltak til å kontrollere rammene for tro, livssyn og religiøs praksis. Slik politisering av religion og livssyn fører til at enkelte grupper favoriseres, mens andre – særlig kvinner, barn og minoriteter blir diskriminert og kan bli utsatt for skadelige praksiser. Vår erfaring er at dette berører alt fra kvinnehelse, familielovgivning og barns rettigheter til praksis i forvaltningen.

På denne bakgrunn er det viktig å se retten til tros- og livssynsfrihet i sammenheng med andre menneskerettigheter og ha individet i fokus. En menneskerettighetsbasert tilnærming innebærer å ta utgangspunkt i lokale forhold og behov og sikre at:

- tros- og livssynsfrihet ikke blir et isolert tema, men integreres i bl.a utdanningsprosjekter og demokrati- og styresettprogrammer. Arbeidet bør ha mål om at stater fører en politikk og har et lovverk om tro og livssyn som ikke innskrenker grunnleggende rettigheter, men styrker reell tros- og livssynsfrihet for alle.
- Norge bør arbeide for at myndigheter og internasjonale aktører integrerer tros- og livssynsfrihet i arbeid med kvinnehelse, slik at religiøse normer ikke brukes til å begrense kvinners tilgang til helsetjenester. Det krever en større grad av samspill mellom likestilling, helse, og tros- og livssynsfrihetsfeltet.
- fokus på at familielovgivning gjennomgås og reformeres slik at den er i tråd med internasjonale menneskerettighetsstandarder, særlig når det gjelder kvinners og barns rettigheter.
- barns rettigheter tydeliggjøres og beskyttes, både i lovverk og praksis. Det er behov for en tydeligere strategi for å styrke barns rettigheter i Norges utviklingsarbeid.
- det satses systematisk på kompetanseheving i embetsverk og forvaltning om tro, livssyn og menneskerettigheter, slik at offentlige beslutninger ikke bidrar til diskriminering eller utestenging.
- internasjonale partnere og givere etterspør og støtter tiltak som beskytter minoriteter og ikke-troende mot diskriminering og skadelige praksiser.

Disse anbefalingene er ikke uttømmende og må tilpasses lokale kontekster og behov. Et viktig premiss er at arbeidet bygger på forskningsbasert og kvalitetssikret kunnskap.

